

Рецензії

**РЕЦЕНЗІЯ
НА ІНДИВІДУАЛЬНУ МОНОГРАФІЮ
АНАТОЛІЯ КОЛОДНОГО
«ФЕНОМЕН РЕЛІГІЄЗНАВСТВА»
[Київ: Інтерсервіс, 2020. 248 с.]**

REVIEW OF THE INDIVIDUAL MONOGRAPH OF ANATOLIY
KOLODNYI «THE PHENOMENON OF RELIGIOUS STUDIES»
[Kyiv: Interservice, 2020. - 248 p.]

Анотація. Доктор філософських наук Павло Павленко привертає увагу читацької аудиторії до чергової індивідуальної монографії професора А.М. Колодного під назвою «Феномен релігієзнавства». Нижче публікуємо текст його рецензії на цю книгу.

Ключові слова: релігія, релігієзнавство, наука, освіта.

Abstract. PhD in Religious Studies Pavlo Pavlenko draws attention of the readership to the next individual monograph of prof. Anatoliy Kolodnyi named "The Phenomenon of Religious Studies". Below we published his review of this book.

Keywords: Religion, Religious Studies. science, education.

Тримаю в руках чергову індивідуальну монографію, яка належить перу визначного українського релігієзнавця, доктора філософських наук, професора, Заслуженого діяча науки України, одного з патріархів українського академічного релігієзнавства — Анатолія Миколайовича Колодного.

Примітною рисою його наукових праць є те, що ними він утверджує не лише українське релігієзнавство, обґрунтовуючи його значущість в українській науці, обстоюючи його важливість для української освіти й аргументуючи його вагомість для українського суспільства — він водночас його популяризує. Тому науковий доробок професора А.Колодного цінний для релігієзнавців-фахівців і водночас цікавий для широкої читацької аудиторії.

Творча вдача автора — викладати часом складні наукові істини легкою, даруйте, зрозумілою мовою. Унікальність його творам надає те, що він постає в них не лише теоретиком релігієзнавства, а найголовніше релігієзнавцем-практиком, для якого релігієзнавство — це не вияв якоїсь “сухої”, суто “кабінетної” науки, а практичне, живе, дієве наукове знання, яке повсякчас мислить науку про релігію в контексті не лише світових, а передусім вітчизняних релігійних процесів, більше того — не відриває його від загальних процесів українського державобудівництва, розглядаючи його одним із важливих чинників розвою української України. Професор А.Колодний обстоює принцип, за яким релігієзнавчі дослідження обов’язково мусять бути “зорієнтовані не на нові умоглядні словоплетива щодо релігійних феноменів, а насамперед зорієнтовані на оприсутнення релігії в суспільстві” [Феномен релігієзнавства 2020: 88]. Тому А.Колодний не без підстав, цілком справедливо критикує тих “кабінетних” релігієзнавців, “які хизуються перед студентами своєю, на їх же думку, «неперевершеною релігієзнавчою освіченістю», а далі цих лекцій, скажімо, з доповідями на всеукраїнських чи міжнародних наукових форумах, а чи ж з науковими видруками у різних релігієзнавчих виданнях, не з’являються. То ж маємо «домашніх релігієзнавчих геніїв» [Феномен релігієзнавства 2020: 216].

Дехто з сучасних, переважно православних, церковників неаргументовано закидає, що нинішнє українське релігієзнавство — це, по суті, “перекрашований” колишній радянський “науковий атеїзм”, а тому його слід заборонити як “безбожницький світогляд”. На жаль, у цій справі вже й чимало досягнуто: на фоні сьогоденного тотального скорочення предметів гуманітарного циклу у вишах, релігієзнавство як навчальна дисципліна, по суті, виведене з обов’язкових курсів, його не вивчають і в школі. Наслідки подібного “реформування” жахливі: релігієзнавча безграмотність формує невігласів, духовних калік, чие масове обрядовіство з його стихійним “православно-атеїстичним” світоглядом визначає не тільки їхнє нетолерантне ставлення до представників інших релігій і конфесій, а й взагалі до всіх інакомислячих, оскільки відсутність бодай елементарної релігієзнавчої грамотності в теперішній Україні неодмінно закладає основи для формування спотвореного, вульгарно-примітивного уявлення про релігію.

На зміну скасованим у системі світської освіти релігієзнавчим курсам часто підсовуються навчальні дисципліни, на зразок “Християнської етики”. Такі предмети зазвичай різняться між собою тільки назвами, за змістом вони подібні, оскільки спрямовані на викладання переважно православного віровчення, православних традицій, обрядів, свят і звичаїв. Незважаючи на той факт, що Конституція України чітко проголошує, що “Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви”, деякими представниками влади з подачі представників конфесій, просувається неконституційна у своїй основі ідея про якусь особливу “співпрацю” Церкви і держави в системі світської освіти, яка начебто спонукає світську школу запроваджувати в навчальний процес ряд пред-

метів, метою яких є вивчення християнства, зокрема православ'я, християнської етики, у такий спосіб використовуючи світську освітню кафедру як інструмент примусової конфесійно належної християнізації.

Між тим, автор у рецензованій нами праці справедливо підкреслює, що саме “релігієзнавче виховання покликане ... формувати світоглядну і конфесійну толерантність, має на меті дати знання принципів свободи сумління, виробити установку на пізнання дійсної суті релігійного феномену, його функціональності, свідоме, а не упереджено зорієнтоване користування своїми світоглядними переконаннями у своїх стосунках з іншими людьми, в оцінках ролі релігій як в історії суспільства, так і в практиці повсякденного співжиття” [Феномен релігієзнавства 2020: 146-147]. Релігієзнавча освіта, зауважує автор, завжди “є світоглядно плюральною, оскільки знайомить своїх реципієнтів з різними поглядами на релігію, є конфесійно незаангажованою, оскільки без будь-яких симпатій чи антипатій розкриває сутність віровчення, особливості культу, характер історії тієї чи іншої релігійної течії” [Феномен релігієзнавства 2020: 146].

Українське академічне релігієзнавство, наголошує професор А.Колодний, завжди дотримувалось принципів толерантності і позаконфесійності. “Я сповідаю, - наголошує він, - принцип можливості вільного функціонування будь-якого релігійного вірування, якщо воно діє в межах цивілізованих правових норм. Відтак прагнув бути рівним, толерантним – і в наукових пошуках, і в діяльності як практичного релігієзнавця – у своєму ставленні до наявних в Україні релігійних течій, не виявляв якусь конфесійну упередженість” [Феномен релігієзнавства 2020: 11]. Доброю ілюстрацією цієї думки буде хоча б той факт, що

серед сучасних релігієзнавців в Україні є представники різних релігійних спільнот, віряни християнських конфесій.

Професор А.Колодний – завзятий працівник на ниві українського релігієзнавства. Серед професійного релігієзнавчого загалу авторитетними є його власні релігієзнавчі розвідки, відомими є також низка колективних монографій та збірок, редактором яких він є і які присвячені проблемам вітчизняного релігійного і релігієзнавчого сьогодення.

Відтак чергова книга “Феномен релігієзнавства” – це, як висновує з її назви, ще один приклад потужного розкриття унікальності українського академічного релігієзнавства, висвітлення історії зародження релігієзнавчих ідей, діяльності визначних мислителів, які в різний час працювали в цій царині в далекому і недалекому минулому, дослідження етапів формування релігієзнавства як, власне, окремої галузі наукового знання, утвердження академічної релігієзнавчої науки в сучасній Україні, розкриття її (науки) досягнень, здобутків і водночас проблем, якими вона переймається сьогодні. Щодо останніх, то автор з оптимізмом бачить майбутнє релігієзнавчої науки в Україні: “Будемо сподіватися, що нам пощастить здолати ті труднощі, які переживає нині наша наукова сфера. Наші здобутки виглядають вагомо, але завжди хочеться більшого і кращого” [Феномен релігієзнавства 2020: 216].

Чимало місця в тексті автор присвячує висвітленню діяльності Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, незмінним багатолітнім керівником якого він є, а також роботі під його президентством Української асоціації релігієзнавців. “Можна багато говорити і писати про здобутки українських релігієзнавців, про видрук тільки Відділенням релігієзнавства ІФ

НАНУ протягом його наявності більше 400 лише книг і часописів, не говорячи про щорічні сотні статей його співробітників, про проведену понад сотню різномасштабних наукових конференцій, про вихід в міжнародний релігієзнавчий простір і творчу співпрацю з низкою міжнародних релігієзнавчих асоціацій” [Феномен релігієзнавства 2020: 214].

Той, хто знайомий із творчим доробком професора А.Колодного, знайде в цій книзі вже ряд раніше опублікованих його текстів. Однак цікавинкою тут є те, що автор їх не просто повторює — він подекуди переосмислює їх, опрацьовує, вливає в них нове осучаснене бачення. Він про це пише так: “Ця книга увібрала в себе дещо ранішні мої видруки з проблем сутності, історії та структури релігієзнавства, його української долі, але в своїй більшості обсягу вона є новою за змістом працею. Маю своє бачення феномену релігієзнавства, яким тут ділюся” [Феномен релігієзнавства 2020: 3].

Анатолій Миколайович повсякчас активно наголошує на світському характері релігієзнавства, його позаконфесійній складовій, розуміючи його саме як науку про релігію, а не як її критику, тим більше не як інструмент боротьби з нею, як це було в радянський час, коли релігієзнавство підмінялось навіть не атеїзмом, а відвертим антиатеїзмом. Радянський атеїзм, будучи, по суті, більшовицьким рупором антирелігійної пропаганди, вимагав продукувати викривлені, спотворені, часто навіть вигадані “дані” про релігію і релігійність. Водночас автор слушно зауважує, що й у тогочасних умовах жакливого компартійного пресингу завжди знаходились науковці, які чесно писали (часто між рядків) про релігію, священні тексти.

На відміну від наукового атеїзму більшовицького зразка, “релігієзнавство долає методологічні обмеженості, що накладалися на пізнання релігійного феномена ленінізмом, зокрема, партійність, заідеологізованість, підхід до релігії як до акультурного й антинаукового явища. Водночас, сприймаючи наявні вже досягнення світового релігієзнавства, воно шукає й власні методи дослідження ірраціонального буття. При цьому враховується, що вивчення релігії потребує особливих методів, які докорінно різняться від тих, які застосовуються при дослідженні раціональних структур” [Феномен релігієзнавства 2020: 87].

Українське релігієзнавство, як зауважує автор, – “не вияв ворожості до релігії, як це дехто прагне так витлумачувати їх. Особливістю цього релігієзнавства є дотримання світоглядного нейтралітету щодо релігії, певної рівновіддаленості щодо конфесій, толерантності до різних із них, що відсутнє у богословському, конфесійно заангажованому релігієзнавстві, явно ворожому світському” [Феномен релігієзнавства 2020: 75].

Якщо говорити загалом, то поява цієї книги спричинена ще й тим фактом, що “сучасні релігієзнавці мають різні думки з приводу об’єкту свого дослідження. Відмінність в поглядах дослідників релігії виявляється не лише в предметному плані, а й у методах творчого пошуку. Якщо західні релігієзнавці до певної міри слідують за світськими загальноприйнятими традиціями, то дослідники східних країн у своїх розвідках щодо релігійного феномена так і не вийшли за межі його теологічного окреслення. Невизначеність щодо сутності та структури релігієзнавства, зумовлена насамперед тим, що дослідники переслідують різну мету та послуговуються різними методологічними засадами” [Феномен релігієзнавства 2020: 7]. “Різні світоглядні

позиції, відмінні культурні традиції, навіть оцінки характеру наукової діяльності, призводять до появи безлічі дослідницьких установок релігієзнавців, їх теоретичних цілепокладань” [Феномен релігієзнавства 2020: 75].

Релігієзнавство в уявленні А.Колодного — це наука про релігію і водночас наука про людину. Відтак, на переконання автора, релігієзнавчі дослідження зобов’язані акцентувати увагу на співвідношенні “людина — індивід — світ”; вони неодмінно мусять з’ясовувати “місце людини як виокремленого індивіда у світі, не просто людини — фізичного тіла чи мислячої істоти, а людини — носія вселенської суті в собі”. “При цьому людина не виноситься за світ, а тим паче не ототожнюється зі свідомістю, духовним, а відтак (що було характерно для філософії діалектичного матеріалізму) не протиставляється буттю. Релігієзнавство має розглядати людину саме в контексті буття, всередині його, у специфічному відношенні людини до нього як суб’єкта пізнання та дії, суб’єкта життя” [Феномен релігієзнавства 2020: 13-14].

Отже, “Феномен релігієзнавства” А.Колодного — праця про українське релігієзнавство, про нього як галузь академічної науки, про науковців-релігієзнавців, але найголовніше про те, чим є релігієзнавство, на яких засадах, принципах воно базується, які ідеї його рухають, які завдання перед собою воно ставить, про його минуле, сьогодення і майбуття.

Павло Павленко,
доктор філософських наук,
провідний науковий співробітник
Відділення релігієзнавства Інституту філософії
імені Г.С. Сковороди НАН України